

Grundlæggende undervisningsmateriale

- til inspiration

Arbejde med døende og afdøde patienter

44826

Udviklet af:
Lis Tjørnelunde
Social- og sundhedskolen Århus
Olof Palmes Allé 35
8200 Århus N
Tlf.: 87412626

1. Uddannelsesmålets sammenhæng til FKB/TAK

Uddannelsen hører til i fælles kompetencebeskrivelse 2688: Patientrelateret service på sygehusene, men kan også være relevant i forhold til 2692: Omsorg, sygepleje og pædagogisk arbejde. Uddannelsesmålet er primært relevant for portører og hospitalsserviceassistenter, men kunne også være relevant for faglærte og ufaglærte social- og sundhedsmedarbejdere inden for primær-sektoren.

Arbejdsfunktioner

Som ansat på et hospital vil man blive konfronteret med døende og afdøde patienter. Portører og Hospitalsserviceassistenter tilhører den faggruppe, der er til stede når en døende skal forflyttes, hvis andre fag personer har brug for hjælp i forbindelse med plejen af den døende og er til stede, ofte alene, når en afdød skal fremvises til pårørende.

Uddannelses målene er relevante til andre tilhørende arbejdsmarkedsrelevante kompetencer (TAK`er) i FKB`en og skal kvalificere deltagerne indenfor dette felt.

- Grundlæggende kendskab til kommunikation
- Kendskab til procedurer ved intern patienttransport
- Nødvendigt at have overblik
- Medarbejderne arbejder med forskelligartede patientkategorier og i samarbejde med relevante fag personer. De har viden og færdigheder, som knytter sig til arbejdet inden for de forskellige patientområder. De kan udføre arbejdet inden for rammerne af den gældende etik og med psykologisk indsigt.
- Medarbejderne har kompetencer i arbejdet med patienttransport, -lejring og -forflytning. De kan udføre patienttransport således, at ubehag og risici for patienterne forebygges.
- Medarbejderne varetager lejring og forflytning i forhold til døende patienter. Det medfører behov for særlig viden at kunne tage højde for de særlige belastninger, der knytter sig til terminalstadiet.
- I forbindelse med arbejdet med afdøde kan medarbejderne også arbejde i kapelfunktionen.

Mennesker i alle aldre bliver særligt sårbare i perioder, hvor de er udsat for store psykiske belastninger, hvilket ofte er tilfældet i terminalstadiet, både for den døende selv og de pårørende. Det er vigtigt, at den døende og dennes pårørende bliver mødt på en indfølelse måde af det personale, der omgiver dem.

Arbejde med døende og afdøde patienter

Grundlæggende undervisningsmateriale

Det er derfor afgørende, at det professionelle personale, de møder, forstår, hvilke psykologiske og fysiologiske mekanismer der gør sig gældende, og kan forholde sig hensigtsmæssigt til dem uanset patientens og de pårørendes etnisk tilhørsforhold.

Deltagerforudsætninger

Deltagernes forudsætninger vil være meget forskellige. Den vil være præget dels af, hvilken grunduddannelse har deltageren, hvor den enkelte er ansat og hvor lang tid deltagerne har været i faget.

Der kan være deltagere, der arbejder som hjemmehjælper i hjemmeplejen (faglærte eller ufaglærte).

Struktur

Uddannelsen kan gennemføres uden særlige forudsætninger ud over grunduddannelsen.

Deltagere der arbejder steder hvor der ofte er terminale patienter, kan med fordel supplere med uddannelsen: ”Sorg og krise”

Målet er at deltageren kan

- Agere etisk forsvarligt med respekt for den døende, afdøde og pårørendes religiøse overbevisning, ønsker og ritualer.
- Genkende de normale sorg- og krisereaktioner hos den døende patient og reagere hensigtsmæssigt derpå i kontakten med både den døende og de pårørende.
- Varetage praktiske opgaver og handle i overensstemmelse med nedskrevne regler og procedurer i arbejdet med terminale patienter, afdøde og pårørende.
- Ved lejring og forflytning af døende patienter tage højde for de særlige symptomer, der kan være i terminalstadiet.
- Deltage aktivt i forbindelse med istandgørelse af afdøde.
- Reflektere over egne reaktioner, har kendskab til metoder til forebyggelse af psykisk betingede arbejdsskader, og kan handle i overensstemmelse med arbejdspladsens politik for området.

2. Ideer til tilrettelæggelse

Temaer

1. Erfaringsudveksling omkring emnet
2. Hvad er de hyppigste dødsårsager og hvornår er man døende?
3. Hvor dør man i Danmark?
4. Hvordan agere etisk forsvarligt?
5. Sorg og krisereaktioner hos den døende og dennes pårørende
6. Symptomer på at døden er nær
7. Dødshjælp? Aktiv eller passiv
8. Døden i forskellige trossamfund
9. Symptomer på at døden er indtrådt
10. Istandgørelse og forflytning af døde
11. Den svære samtale
12. Egne reaktioner

Tema 01. Erfaringsudveksling omkring emnet

For at få et klart billede af hvad deltagernes erfaring er omkring emnet: ”At arbejde med døende og afdøde patienter” bliver deltagerne inddelt i grupper, på tværs af afdelinger, og udveksle erfaringer både fra deres arbejde og privatliv.

Tema 02. Hvad er de hyppigste dødsårsager og hvornår er man døende?

Du kan som underviser hente vigtige oplysninger på nedenstående web steder:

<http://www.dst.dk/> Danmarks statistik

<http://www.statistikbanken.dk/statbank5a/default.asp?w=1024>

Du kan finde frem til den nyeste opgørelse i forhold til Danmarks Statistik opgørelse over dødsårsager. Her kan man finde en opgørelse fordelt på årsager og på aldersgrupper.

I det danske samfund lever mange personer en single tilværelse. Gennemsnitsalderen er stigende og der bliver flere ”gamle-gamle” (personer over 85 år.) I Danmark bor ifølge Danmarks statistik ca. 1 mio. personer alene. (<http://www.dst.dk/>)

I 2004 døde der 55.806 i Danmark. Mellem 5500 og 6500 danskere dør alene/år, svarende til ca. 10%.

Dødens betydning er præget af historie og af det samfund vi lever i. Holdning og kendskabet til døden har ændret sig meget gennem tiden.

For 75 – 100 år siden var døden en naturlig del af befolkningens liv. Dødeligheden blandt børn var stor, samtidig med at den gennemsnitlige levealder var meget lavere. Dette betød at døden var en integreret del af dagliglivet. Ofte lå den afdøde i hjemmet flere dage inden der blev sunget ud.

De samfundsmæssige ændringer har gjort døden til en fjern ting for moderne mennesker. Der skrives meget om døden, men på trods af dette er døden stadig et tabu.

Tema 03. Hvor dør man i Danmark?

I dag har en døende person teoretisk mulighed for at vælge mellem 3 steder:

- Hjemme
- Hospitalet
- Hospice

Til emnet findes forskellige videoer som alle er brugbare. Man bør som underviser udvælge, ud fra deltagerens behov, hvilken / hvilke videoer man vil vise, da tidsforbruget til dette ellers bliver for stort.

Tema 04. Hvordan agere etisk forsvarligt?

Det er meget vigtigt at ansatte personalemedlemmer handler og optræder etisk forsvarligt med respekt for den døende, den afdøde og de pårørende.

Etiske argumenter tager nogle gange udgangspunkt i alment accepterede regler, evt. med et religiøst præg. Samtidig indgår også overvejelser om, hvilke konsekvenser ens handlinger får for patienten.

I mødet med den døende kan man føle sig magtesløs og alene. Især når det er unge mennesker der er døende.

Det er vigtigt at personalemedlemmer få skabt et rum af tillid, tryghed og harmoni til patienten.

Tema 05. Sorg og krisereaktioner hos den døende og dennes pårørende.

Under dette tema skal man være meget opmærksom på hvor mange af deltagerne der har været på ”sorg og krise” kursus eller skal på dette kursus i fremtiden.

Tema 06. Symptomer på at døden er nær.

Det er vigtigt at deltagerne kender de særlige symptomer, der kan være i terminalstadiet.

Det er næsten umuligt at forudsige tidspunktet for dødens indtræden, men i de sidste dage og timer vil visse tegn blive mere og mere fremtrædende. Der sker ændringer følgende steder:

Arbejde med døende og afdøde patienter

Grundlæggende undervisningsmateriale

- Ansigtet
- Åndedrættet
- Øjne
- Hørelsen
- Hudfarve
- Temperatur
- Bevidsthedsniveau
- Urinveje
- Fødder

Det er meget vigtigt at den døendes ønsker respekteres, samt de pårørendes behov til gode ses. I denne fase kan det være at de pårørende har behov for at være til stede når den døende forflyttes. Husk respekt for den døendes blufærdighed.

Tema 7 Dødshjælp? Aktiv eller passiv.

Aktiv dødshjælp har været og er et omdiskuteret emne. I Danmark går man ikke ind for aktiv dødshjælp. Bliver man uhelbredelig syg eller kommer ud for en ulykke, kan hverken pårørende, læger eller en selv tage stilling til, om man er bedre tjent med at dø. I Holland er aktiv dødshjælp gjort lovlig. Inden aktiv dødshjælp var lovligt i Holland, har det været praktiseret gennem mange år.

Tema 8 Døden i forskellige trossamfund.

I Danmark er der gennem de sidste 10-15 år kommet flere og flere udenlandske borgere. Forskellige religioner har forskellige udtryksformer i forhold til død, tab, sorg og følelser. Disse udtryksformer kan være meget fremmede og svære at forstå for andre. Ritualer og ceremonier findes indenfor alle religioner og har bl.a. til hensigt at lette overgangsfaserne ved f.eks. død. Psykologisk giver ritualerne et ”sted” til at udtrykke følelser i og dermed også en mulighed for at reducere en evt. angst. Ritualer giver også en mulighed for at finde mening med det skete. Vores opgave er at respektere de forskellige ønsker som en døende og de pårørende må have, på trods af at vi evt. ikke selv forstår meningen.

På de fleste hospitaler er der i dag indrettet et specielt rum, hvor personer med anden etnisk oprindelse og tro, kan istandgøre deres afdøde.

Tema 9 Symptomer på at døden er indtrådt

Det er vigtigt at portører og hospitalsserviceassistenter kender symptomerne på at døden er indtrådt.

Arbejde med døende og afdøde patienter

Grundlæggende undervisningsmateriale

Tema 10 Istandgørelse og forflytning af døde.

Til tider er det portøren eller hospitalsserviceassistenten som skal være behjælpelig i forbindelse med istandgørelse af den afdøde. De står ofte alene når en afdød skal fremvises for familien.

Tema 11 Den svære samtale

Ofte mødes personalet med spørgsmål, udsagn som kan være meget svære at svare på. Hvad må siges og hvad må ikke?

Portøren og hospitalsserviceassistenten må reflektere over hvad der siges og udtrykkes og viderebringe disse oplysninger til samarbejdspartnere.

Tema 12 Egne reaktioner

Når man arbejder i vores sektor bliver man udsat for mødet med døden. Alt efter alderen på den afdøde og under hvilke omstændigheder dødsfaldet er sket, vil vi blive mere eller mindre berørt. Meningsløsheden og afmagten kan være stor. Det er svært at se de pårørende være så kede af det.

Vi mindes om, at vi ikke er udødelige, at livet kan ændre sig i et splitsekund. Samtidig forventes det at vi optræder professionelt.

3. Opgaver og undervisningsmaterialer

Tema 01: Erfaringsudveksling omkring emnet.

Hver gruppe får udleveret karton, hvorpå de, i stikordsform, skal skrive:

- **Hvad er svært ved at komme hos døende og deres pårørende**
- **Dette vil jeg/vi gerne blive bedre til.**

Har skolen pc'ere nok vil, det være en ide, at hver gruppe få udleveret en pc'er. Besvarelsen kan fremvises via en projektor som en power point præsentation eller i et Word dokument.

Plancherne gennemgås i plenum og hænges på væggen gennem hele forløbet, da man derved kan vende tilbage til dem.

Tema 02: Hvad er de hyppigste dødsårsager og hvornår er man døende?

Under dette tema kan man starte med at lade deltagerne komme med forslag til

Hvad dør vi af i Danmark?

Derefter kan man se på hvordan dette passer til de statistikker som man kan finde

---

Arbejde med døende og afdøde patienter

Grundlæggende undervisningsmateriale

---

fra Danmarks statistik. Her skal man være opmærksom på at de nyeste opgørelser baseres sig på tal der er i nogle tilfælde er ca. 3 år gamle. (Dette gælder når man vil finde dødsårsager opgjort efter sygdom)

Går man ind i statistikbanken kan man finde tal opgjort hvert kvartal. Dette gælder for dødstal.

Gruppediskussion: Hvornår er man døende?

Tema 03: Hvor dør man i Danmark?

Opgave: Hvad mener du er forskellen mellem disse tre steder for den døende?

Derefter samles gruppen til diskussion. Opsamling i plenum.

Omkring ”hjemmedød” findes der en del. Her er nogle eksempler som det lykkedes at samle i den periode hvor jeg arbejdede med den opgave at skrive Grundlæggende undervisningsmateriale, du kan sikkert finde tilsvarende i den forberedelsesfase der er forinden kursustilrettelæggelsen:.

1. Udpluk fra TV 2 udsendelsen sendt den 20.09-2005 klokken 20.30. Tematirs-dag, emne: Døden.

Denne udsendelse består af en tidligere udsendelse; Hospitalspræsent Tom Kjærs arbejde og to nye dele. Den ene af disse følger Thomas Larsen, hans kone Anette og deres to børn, Emma på 11 år og Kresten på 8 år. Thomas' alder får man ikke at vide på filmen, men jeg vil skyde på at han er mellem 43 og 46 år.

Thomas har fået konstateret prostata cancer, der har metastaseret til skelettet og kraniet. Thomas arbejder i staten af filmen (marts 2005) stadig som ambulancefører hos Falck. I løbet af meget kort tid, eksplodere hans cancersygdom, han bliver nød til at holde med at arbejde og Anette må søge plejeorlov. Filmen slutter med at de er på vej på ferie, så man får ikke den sidste del af forløbet med.

Varighed: ca. 45 min.

2. ”*Det lange farvel*” (om plejeorlov) TV DOK. 19-03-2001.

I denne følger man fra 2000 i Fårup, Østjylland, Alex Kvist, 61 år får lymfekræft. Man følger i filmen Alex, hans kone Pia (48 år) og deres mindste barn, en dreng der skal til at starte i skolen.

Dokumentarprogrammet er optaget over 1 år. I starten har Alex det nogenlunde og det ender med hans død og familiens reaktion på dette.

Varighed: 43 min.

Omkring Hospice:

Her findes flere forskellige videoer.

Arbejde med døende og afdøde patienter

Grundlæggende undervisningsmateriale

- ”Tanker bag hospice” Båndværkstedet, DR TV 1996
- ”Jeg vil dø på hospice ”: del 1 og 2, Tilrettelæggelse: Karen Holmquist 5. + 12. januar 1998, TV 2, Varighed: hver video varer 25 min.
- ”Mod livets slutning”, 2003 Forlag: DR

Man følger Ebba, Kerstin og flere andre patienter, som under deres sidste tid i livet er indlagt på et hospice.

Tema 04: Hvordan ageres etisk forsvarligt?

Der kan undervises i

- Konsekvensetik
- Situationsetik
- Pligtetik

Der kan her evt. bruges udpluk fra videoen ”Døde poeters klub”.

Ud fra ”Sundhed i det 21. århundrede”.

WHO har udstukket rammer for en værdig død I den europæiske region. Der foregår debat i mange medlemslande om den indflydelse, som mennesker selv har eller burde have på deres død.

Gruppediskussion:

- Hvem skal bestemme over din død?
- Hvilken indflydelse har WHO på dette område?

Man kan lave et gruppearbejde omkring:

Hvad kræves der af personalet for der skal omgås døende og deres pårørende?

Hver kursist får udleveret et stykke A4 papir og skriver i løbet af 5 min hvad han/hun mener der skal til.

Derefter samles kursisterne i grupper, får udleveret et stykke karton og tegner en kasse i midten. Omkring denne skriver gruppen alle de udsagn, som de er enige om.

Gruppernes besvarelse gennemgås i plenum.

Arbejde med døende og afdøde patienter

Grundlæggende undervisningsmateriale

Skriv i denne ramme, hvad I mener der kræves af personale, der skal omgås døende patienter

Spørgsmål til gruppe diskussion:

- Hvad vil det sige at handle etisk forsvarligt?

Tema 5: Sorg og krise-reaktioner hos den døende og dennes pårørende.

Start med at bede hver deltager nedskrive, hvilke reaktioner de har set fra

- den døende
- de pårørende

Når dette er gjort, gå de i gruppen og kigger på hvordan hver enkelt deltager oplevelser har været.

Her gruppe laver en liste med gruppemedlemmernes oplevede reaktioner fra henholdsvis den døende og de pårørende.

Gruppearbejdet samles op i plenum og der kobles teori på.

Definition på kriser:

- udviklingskrise
- traumatisk krise

Gennemgang af krisens forløb og de 4 faser.

Hvad forstår vi ved ”sorg”?

Skellen mellem sorg og krise

Gennemgang af sorgens 4 opgaver.

Arbejde med døende og afdøde patienter

Grundlæggende undervisningsmateriale

De reaktioner der kan ses fra de pårørende er ofte de samme som man ser fra den døende. Uanset alder er det svært at skulle miste en af sine forældre. Her går fornuft og følelsesmæssige tilknytningsforhold ikke hånd i hånd.

I forhold til Elisabeth Kûbler-Ross' stadier der er vigtige som forberedelse til at skulle forlade denne verden.

1. Fornægtelse og isolation
2. Vrede
3. Købslåen
4. Depression
5. Accept

Tema 6: Symptomer på at døden er nær.

Gruppe opgave: Hvilke ting skal du være opmærksom på i forbindelse med varetagelse praktiske opgaver i arbejdet med terminale patienter.

Deltagerne kan sættes til at lave en liste over hvilke ændringer de har bemærket hos den døende i tiden lige før dødsfaldet.

På plenum gennemgås gruppernes observationer og det der evt. mangler af ændringer sættes på.

Husk: Decubitus profylakse.

Tema 7: Dødshjælp? Aktiv eller passiv.

Gruppediskussion:

Er aktiv dødshjælp, aktiv selvhjælp?

Gruppediskussion omkring aktiv dødshjælp.

Udgangspunktet kan tages i en avisartikel (se litteraturlisten)

Diskussions emner:

- Livstestamentet
- Organdonation

I 2004 havde knap 73.000 udfyldt et livstestamente. Tallet er svagt faldende. Hver uge modtager livstestamenteregistreret ca. 125 nye livstestamenter, fortrinsvis fra kvinder.

Tema 8: Døden i forskellige trossamfund.

Gruppeopgave

Hvad ved du om ritualer i forskellige trossamfund?

- Jehovas vidner
- Sikhisme

Arbejde med døende og afdøde patienter

Grundlæggende undervisningsmateriale

- Jødedom
- Katolikker
- Buddhisme
- Islam

I forbindelse med gruppernes fremlæggelse på klassen sættes teori på.

Evt. få besøg eller besøge forskellige trossamfund.

Evt. sende deltagerne ud til forskellige trossamfund, efter deltagerens ønsker, og udstyre dem med en ens spørgeliste. Når deltagerne kommer tilbage til skolen, skal hver gruppe fremlægge for de andre deltagere og underviseren supplere med evt. manglende oplysninger.

Tema 9: Symptomer på at døden er indtrådt

Gruppeopgave:

- Hvad er forskellen mellem usikre og sikre dødstegn?
- Er der forskel på hvad der evt. sker ved ventet kontra uventet dødsfald.

Tema 10: Istandgørelse og forflytning af døde.

Gruppearbejde:

- Hvilke overvejelser gør du dig når du skal deltage i istandgørelse af den afdøde?
- Hvilke krav vil du have til en person der skal være med til at istandgøre en af dine pårørende?

Angående forflytning af afdøde:

Her vil det være en ide at få en portør eller en hospitalsservice assistent, der er tilknyttet et kapel, til at undervise i forflytning af døde.

Undervisningen kan enten foregå i kapellet eller i et demo lokale på skolen.

De fleste deltagere har via deres grunduddannelse set et kapel, men det er de færreste der har set et krematorium.

Alt efter deltagerens ønske kan klassen deles op og tage ud at se forskellige steder.

Tema 11: Den svære samtale

Gruppeopgave:

- Hvorfor er kommunikation med en døende svær?
- Hvad skal du være opmærksom på i din kommunikation med en døende?
- Hvordan kan du være med til at skabe tillid og tryghed hos patienten?
- Hvordan kan du være med til at skabe tillid og tryghed hos den pårørende?

Arbejde med døende og afdøde patienter

Grundlæggende undervisningsmateriale

- Har en døende behov for fysisk kontakt?
- Hvad vil du gøre hvis patienten siger til dig: ” Du kan lige så godt skære mig op og se hvad der er inde i mig”

Undervisning i

- Kropsprogets betydning i arbejdet med døende og deres pårørende
- Aktiv lytning
- Processpørgsmål
- Gensvars modeller

Tema 12: Egne reaktioner

Individuel opgave:

- Hvilke reaktioner har du selv haft i forbindelse med dit arbejde med døende og deres pårørende?

Derefter kan deltagerne gå i deres grupper og lave en liste over rektioner og følelser der kan komme i forbindelse med deres arbejde med den dødende og deres pårørende.

Samles i plenum og kigger på gruppernes ord og udsagn.

Gruppediskussion om:

- Hvordan hjælper man sin kollega, når han/hun er udsat for noget svært?
- Hvordan kan samarbejdes partnere hjælpe?
- Hvilke hjælpemuligheder er der på arbejdspladsen?

Undervisning omkring:

- Kollegial supervision
- Evt. lave øvelser i dette.

4. Litteraturliste mv.

Tema 03: Hvor dør man i Danmark?

Undervisningen bygges på:

Hansen, Lissi m.fl. ”Sundheds- og sygeplejefag” Munksgaard Danmark

Omsorg for alvorligt syge og døende. Redegørelse. Om hospiceprogrammet og andre initiativer inden for den palliative indsats. Sundhedsstyrelsen, 1996

Arbejde med døende og afdøde patienter

Grundlæggende undervisningsmateriale

Juul Busch, Christian, Cramon, Preben, Timm, Helle & Wagner, Lis (red): ”Palliativ indsats i Danmark” 1997

Halskov Madsen, Kirsten & Due, Lisbeth (Red): ”Sygeplejen i den palliative indsats” Munksgaard, 2001

Tema 04: Hvordan agere etisk forsvarligt?

”Når livet gør ondt – en pjece til alvorligt syge og deres pårørende”, Udgivet af dansk bibelselskab og kan fås ved henvendelse til hospitalspræsten.

”Behandling af døende – de svære beslutninger” – Etisk Råd 2002

Tema 05 Sorg og krisereaktioner hos den døende og dennes pårørende.

Undervisningen baseres på:

Hillgaard, Lis, Keiser, Lis og Ravn, Lise: ”Sorg og Krise” Munksgaard, 2000

Kübler-Ross, Elisabeth” *Døden og den døende*” Gyldendal, 1999

I bogen af Lene Malstrøm ” *Vi Plejer*” Gyldendal er der en lang række gode digte at vælge imellem:

Side 48: ”At dø kan være en smerte uden navn”

Side 49: ” Man kan da ikke være jaloux på en sygeplejerske”

Side 51: ” Selv om det er midt om natten”

Side 52: ” Om at give slip”

Side 54: ” Vil du ikke godt dø i min vagt?”

Side 56: ” Hvornår er døden færdig?”

Tema 07 Dødshjælp? Aktiv eller passiv.

” Nyt fra diakonissestiftelsen” 2. juni 2003

” Kristelig dagblad den 22/05 2002 ” Nej til dødshjælp”

68% af den danskerne gå ind for aktiv dødshjælp, viser meningsmålinger. Politikerne siger nej.

Artikel fra Jylland posten 26/01 2003 ”Danskere på venteliste til selvmord”

Artikel fra Århus Stiftstidende skrevet af Karsten Bjøno: ” Stadig flere vil bestemme over deres egen død”

Landsforeningen ”En Værdig død”

”En værdig død” TV 2002: Dokumentar fra Holland, hvor lægen, efter at have sagt det sidste ord til sin patient, giver patienten den dødbringende medicin, som han har bedt om. I udsendelsen følger vi 4 dødsmerkede kræftpatienter. Gerard Dane, Henk Landa, Wina Pesman og Eva Zalewska.

Arbejde med døende og afdøde patienter

Grundlæggende undervisningsmateriale

Tema 08: Døden i forskellige trossamfund.

Bydam, Jens & Hansen, Janet Mary” *Sygeplejens fundament I*” Nyt Nordisk forlag Arnold Busch, 2005 afsnit 17 ”Åndelige og religiøse værdier”

Juul Busch, Christian m.fl. “ *Religion, eksistens og sygepleje*” Nyt nordisk forlag Arnold Busck.2002

Jacobsen, Anne: ”*Alting har sin tid. En bog om døden, begravelsesritualer og traditioner*” Hans Reitzels Forlag, 1994

Rigshospitalets palliationsinstruks. Fremmede religioner, side 1-6

Tema 9 Symptomer på at døden er indtrådt

Hansen, Lissi m.fl. ”Sundheds- og sygeplejefag” Munksgaard Danmark

Tema 11: Den svære samtale

Kübler-Ross, Elisabeth” *Døden og den døende*” Gyldendal, 1999

Lindhardt, Jan et al. ” *Døden – at sige verden ret farvel*”, Munksgaard, 1987

Metze, Erno & Jørgen Nystrup: ” Samtaletræning” Socialpædagogisk Bibliotek, 1994

Tema 12: Egne reaktioner

Bang, Susanne ” *Rørt, ramt og rystet*” Socialpædagogisk bibliotek, 2003

Bøger:

Steen, Broch & Samsø, Anette” *Mens vi venter på døden*”. Døden i etisk og kulturfilosofisk belysning, Philosophia, 2005

Busch, Christian Juul m.fl. “ *Religion, eksistens og sygepleje*” Nyt nordisk forlag Arnold Busck, 2002

Bydam, Jens og Janet Mary Hansen ” *Sygeplejens fundament I*” Nyt Nordisk forlag Arnold Busch, 2005, afsnit 17 ” Åndelige og religiøse værdier”

Dansk Sygeplejeråd ”*Sundhed i det 21. århundrede*”

Malmstrøm, Lene ” *Vi Plejer*” Gyldendal, 1983

Pjecer:

”*Behandling af døende – de svære beslutninger* – Etisk Råd 2002

Rigshospitalets palliationsinstruks. Fremmede religioner, side 1-6

Arbejde med døende og afdøde patienter

Grundlæggende undervisningsmateriale

Artikler

"Nyt fra diakonissestiftelsen" 2. juni 2003

"Kristelig dagblad" 22/05 2002 "Nej til dødshjælp"

Jyllands Posten 26/01 2003 "Danskere på venteliste til selvmord"

Århus Stiftstidende - Karsten Bjøno: "Stadig flere vil bestemme over deres egen død"

Landsforeningen "En Værdig død"

Helse Januar 2005.02.05

Video:

"Det lange farvel" (om plejeorlov) TV DOK, 19-03-2001.

"Tanker bag hospice" Båndværkstedet. DR TV, 1996

"Jeg vil dø på hospice": del 1 og 2, Tilrettelæggelse: Karen Holmquist, TV 2, 5. + 12. januar 1998

"Mod livets slutning", 2003 Forlag DR

Videoen "Døde poeters klub"

"En værdig død" TV 2002, Dokumentar fra Holland

Web-sider:

<http://www.uvm.dk/> Arbejdsmarkedsuddannelser:2004.efteruddannelse.

<http://www.dst.dk/> Danmarks statistik

<http://www.statistikbanken.dk/statbank5a/default.asp?w=1024> (Fundet www: 29.09.05)